भारत सरकार कायदा 1919

भारत सरकार कायदा 1919 हा Council's Act 1919 आणि मोंटेगु चेम्सफोर्ड सुधारणा म्हणूनही ओळखला जातो. भारत सरकार कायदा 1919 मध्ये ब्रिटिश पार्लमेंटने भारतीयांच्या सरकारी व्यवस्थेत आणि प्रशासनात सहभाग घेण्यास कसे सहमती दर्शविली याचे वर्णन केले आहे. या कायद्याबद्दल जाणून घेणे महत्त्वाचे आहे, कारण ब्रिटिश सरकारने प्रथमच भारताच्या डोमिनियनबद्दल काही प्रकारची जबाबदारी दाखविली होती.

या महत्त्वाच्या विषयाविषयी पूर्व आणि मुख्य दृष्टीकोनातून वाचण्यासाठी दिलेल्या लिंकवरून तुम्ही भारत सरकार कायदा 1919 MPSC नोट्स PDF डाउनलोड करू शकता. भारत सरकार कायदा 1919 MPSC सहसा प्रिलिम्स आणि मुख्य दोन्ही परीक्षांमध्ये आधुनिक इतिहास अंतर्गत विचारला जातो.

मॉंटेग्यू चेम्सफोर्ड सुधारणा (Montague Chelmsford Reform)

भारत सरकार कायदा 1919 हा Secretary of State for India एडविन सॅम्युअल मॉन्टॅगू आणि भारताचे व्हाईसरॉय लॉर्ड चेम्सफोर्ड यांनी लागू केला होता. ब्रिटीश सरकारने प्रथमच जाहीर केले की त्यांना भारतात जबाबदार सरकार आणायचे आहे. केंद्र आणि प्रांतीय सरकारांच्या (central and provincial governments) अधिकारांचे वर्गीकरण करणारी ही तरतूद होती. हा घटक MPSC Exam आणि इत्यादी परीक्षांसाठी उपयुक्त आहे.

- भारत हा ब्रिटीश साम्राज्याचा अविभाज्य भाग राहायला हवा होता. आत्तापर्यंत स्वातंत्र्याला जागा नव्हती.
- प्राधिकरणाचे क्रमिक विकेंद्रीकरण (Gradual Decentralization of Authority) प्रस्तावित करण्यात आले. दिल्लीतील व्हॉईसरॉयचे अधिकार प्रांतांमध्ये वाटले जाणार होते.
- विकेंद्रीकरणानंतरही सरकारचे एकात्मक स्वरूप (unitary form) कायम राहिले.
- भारतात जबाबदार सरकार बनवण्याची जबाबदारी ब्रिटिश संसदेची होती.
- तथापि प्रांतांना आंशिक जबाबदाऱ्या देण्यात आल्या; त्यामुळे केंद्र सरकारच्या कार्यपद्धतीत कोणताही बदल झाला नाही. केंद्र सरकारमध्ये 'diarchy' नव्हती.
- भारताच्या राजकीय व्यवस्थेत द्विसदनी व्यवस्था सुरू करण्यात आली. भारतीय विधान परिषदेची जागा द्विसदनी प्रणालीने घेतली जी राज्यांची परिषद आणि विधानसभेची (जी सध्याच्या राज्यसभा आणि लोकसभा आहेत) यांचे संयोजन होते.
- भारत सरकार कायदा 1919 अंतर्गत, पहिल्यांदाच केंद्र आणि प्रांतांचे बजेट वेगळे केले गेले. याचा अर्थ आता प्रांतांना त्यांचे बजेट आवश्यकतेनुसार तयार करण्याची मुभा आहे.
- ख्रिश्चनांसाठी स्वतंत्र सांप्रदायिक मतदारांचा विस्तार करण्यात आला. मुस्लिमांचा आधीच वेगळा जातीय मतदार होता. त्यानंतर शीख, ख्रिश्चन आणि अँग्लो-इंडियन देखील सामील झाले.

भारत सरकार कायदा 1919 चा इतिहास (History)

byjusexamprep.com

भारत सरकार 1919 चा कायदा कशा पद्धतीने तयार झाला याचा इतिहास खाली देण्यात आलेला आहे:

- भारत सरकार कायदा, 1919, याला मॉन्टेगु चेम्सफोर्ड रिफॉर्म्स देखील म्हटले जाते कारण, 1917 मध्ये एडविन मॉन्टॅगू यांना Secretary of State for India बनवण्यात आले होते.
- एडविन मोंटागू यांनी भारतीयांचा हळूहळू विकास करून स्वशासित देश निर्माण करण्याचे उद्दिष्ट ठेवले. ही कल्पना त्यांनी ब्रिटिश संसदेसमोर मांडली.
- लॉर्ड कर्झनने प्रस्ताव मान्य केला. त्यांनी एडविन मॉन्टॅगू यांना सरकारी व्यवहारात भारतीयांची संख्या वाढवण्याचा सल्ला दिला.
- लॉर्ड कर्झन आणि एडविन मॉन्टेग्यू यांचा एकत्रित प्रस्ताव मंत्रिमंडळाने मंजूर केला आणि स्वीकारला आणि म्हणून त्याची अंमलबजावणी झाली.

भारत सरकार कायदा 1919 ची वैशिष्ट्ये (Features)

भारत सरकार कायदा 1919 ची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

- भारत सरकार कायदा, 1919 मध्ये, केंद्र आणि राज्यांचे अधिकार विभागले गेले आणि तरतुदींवर केंद्र सरकारचे नियंत्रण मर्यादित केले.
- यासह, केंद्र सरकार आणि प्रांतीय सरकारला आपापल्या विषयांच्या यादीनुसार नियम आणि कायदे बनवण्याची परवानगी देण्यात आली. तथापि, सरकारचे unitary form अद्याप चालू ठेवायचे होते.
- 1919 च्या भारत सरकारच्या कायद्यात, प्रांतांचे पुढे प्रशासनावर आधारित, हस्तांतरित विषय आणि राखीव विषयांमध्ये (Transferred Subjects and Reserved Subjects) वर्गीकरण करण्यात आले.
- हस्तांतरित केलेले विषय Legislative Council ला जबाबदार असलेल्या मंत्र्यांच्या मदतीने Governor च्या हाताखाली प्रशासित केले जात होते. राखीव विषय Governor and Executive Council प्रशासित होते.
- या दुहेरी शासन पद्धतीला राजेशाही म्हणून ओळखले जात असे. Dyarchy हा शब्द आहे जो ग्रीक शब्द *di-arche पासून आला आहे*, म्हणजे दुहेरी नियम.
- भारत सरकारने द्विसदनी आणि थेट निवडणूक प्रणाली भारतात आणली. द्विसदनीय विधानमंडळात वरचे सभागृह आणि खालचे सभागृह असते, ज्यांचे सदस्य पोटनिवडणुकीच्या प्रक्रियेद्वारे निवडले जातात.
- व्हाईसरॉयच्या कार्यकारी परिषदेच्या सहा सदस्यांपैकी तीन सदस्य भारतीय असावेत, सेनापती आणि प्रमुख ब्रिटिश होते.
- या सर्व गोष्टींसह, भारत सरकार कायदा 1919 ने लंडनमध्ये भारताच्या उच्चायुक्तांसाठी एक नवीन कार्यालय देखील स्थापित केले आणि भारताच्या राज्य सचिवांकडे असलेले काही अधिकार त्यांच्याकडे हस्तांतरित केले गेले.
- या कायद्याचा सर्वात महत्वाचा भाग म्हणजे लोकसेवा आयोग याची स्थापना केली. 1926 मध्ये केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची स्थापना करण्यात आली, जी नागरी सेवकांची भरती करण्यासाठी उघडण्यात आली.
- या कायद्याने प्रांतीय अर्थसंकल्पांना केंद्रीय अर्थसंकल्पापासून वेगळे केले, जेथे प्रांतांना त्यांचे बजेट आवश्यकतेनुसार व्यवस्थापित करायचे होते.
- आणि शेवटी, दर 10 वर्षांनी कामाचा अहवाल देण्यासाठी कायदेशीर आयोग नेमला.

1919 च्या भारत सरकारच्या कायद्यातील तरतुदी (Provisions)

भारत सरकार अधिनियम 1919 मधील प्रमुख तरतुदी खालीलप्रमाणे आहेत.

- त्यात PSC म्हणजेच लोकसेवा आयोगाची स्थापना करण्यात आली.
- कार्यकारी परिषदेत आठपैकी तीन भारतीय होते.
- लंडन, यूके येथे भारताच्या उच्चायुक्त कार्यालयाची स्थापना करण्यात आली.

भारत सरकार कायदा, 1919 मधील दोष (Defects)

भारत सरकार कायदा 1919 मधील काही महत्त्वाच्या मर्यादा किंवा दोष खाली देण्यात आलेले आहेत:

- राज्य सरकारांना स्वतःसाठी बजेट व्यवस्थापित करण्याचे अधिकार देण्यात आले होते, परंतु ते केंद्र सरकारच्या कोणत्याही थेट आर्थिक बाबींमध्ये सहभागी होऊ शकत नव्हते.
- देशासाठी महत्त्वपूर्ण निर्णय घेण्यात मंत्री गुंतले नाहीत आणि त्यांनी काही सूचना देण्याचा प्रयत्न केल्यास राज्यपालांनी त्यांना प्रतिवाद केला.
- प्रांतीय मंत्र्यांनी घेतलेले कोणतेही निर्णय राज्यपालांना आवडत नसतील तर ते सहजपणे रद्द करू शकतात. त्यामुळे भारतीयांना मात्र मंत्री बनवले गेले तरी प्रशासनाच्या मूळ अधिकारांपासून वंचित ठेवण्यात आले, असा सहज निष्कर्ष काढता येतो.

MPSC परीक्षेत भारत सरकार कायदा 1919 वरील प्रश्न

एमपीएससी च्या मागील परीक्षांच्या झालेल्या प्रश्नपत्रिकांच्या सहाय्याने खालील प्रश्न तुमच्या परिपूर्ण तयारीसाठी देण्यात आलेले आहेत. उमेदवारांनी MPSC Question Papers चा अभ्यास व्यवस्थित करणे गरजेचे आहे.

1.भारत सरकार कायदा 1919 अंतर्गत स्थापन झालेल्या केंद्रीय विधानसभेतील सदस्यांची संख्या किती होती?

A. 90

B. 110

C. 200

D. 145

Answer ||| D

2.पुढीलपैकी सत्य विधाने ओळखा.

byjusexamprep.com

BYJU'S EXAM PREP

BYJU'S EXAM PREP

1. भारत सरकार कायदा 1919 अन्वये भारतमंत्र्याला मदतीसाठी तीन उपमंत्री नेमले गेले.

2. 1 एप्रिल 1920 पासून भारत सरकार कायदा 1919 तरतूदीनुसार बंगाल, मुंबई, पंजाब, आसाम, बिहार व मध्यप्रांतात द्विदल राज्यपद्धतीला सुरुवात झाली.

3. 1919 च्या कायद्यावर हे स्वराज्य नव्हे आणि त्याचा पायही नव्हे अशी टीका महात्मा गांधींनी केली.

खालील कोड वापरून योग्य उत्तर निवडा:

A. 1 व 2 फक्त

B. 2 व 3 फक्त

C. 1 व 3 फक्त

D. वरील सर्व चूक

Answer ||| D

byjusexamprep.com